

DĖL AUSTĖJOS, BUBILO, BIČBIRBIO KILMĖS IR FUNKCIJŲ

Rimantas Balsys

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Šiame straipsnyje, remdamiesi istoriniais šaltiniais bei jau kitų tyrinėtojų atliktais darbais, pasitelkę folkloro, kalbos, archeologijos ir kt. lietuvių, latvių, prūsų šaltinius, pabandysime dar kartą (nepaisant jau buvusių bandymų) aptarti su bitininkyste ir bitėmis susijusių dievybių *Austėjos*, *Bubilo (Babilo)*, *Bičbirbio (Bičių birbulio)* kilmę, funkcijų pobūdį, regioninę priklausomybę, jiems priskiriamas apeigas, galimą jų santykį su kitų indoeuropiečių tautų dievais ir deivėmis bei su krikščioniškąja tradicija.

Skirtingu laiku ir skirtingų autorių perteikta informacija leidžia *Austėja*, *Bubilą* (Babila) ir *Bičbirbį* (Bičių birbulį) laikyti sritinėmis (regioninėmis) dievybėmis, atsiradusiomis senosios religijos (sykiu ir panteono) nuosmukio metu. Šią išvadą patvirtina ir tai, jog su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių *Austėjos*, *Bubilo* (Babilo), *Bičbirbio* (Bičių birbulio) vardai neminimi tautosakoje, neužfiksuoti toponimikoje, hidronimikoje, antroponimikoje ir pan.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: bitininkystė, dievas, deivė, apeigos.

Abstract

The aim of the article is to discuss the origin, nature of functions and regional dependence of the deities *Austėja*, *Bubilas* and *Bičbirbis* associated with beekeeping and bees as well as the rituals dedicated to them and their possible relationship with the gods and goddesses of other Indo-European groups and Christian tradition.

At separate times in different regions the functions ascribed to the deities associated with apiculture – *Austėja*, *Bubilas* and *Bičbirbis* – for the most part coincide: tending to the swarming of bees, the swarms' inhabitation of hives, the plentitude of honey. In this context the opposition of *Austėja* to *Bubilas* (with the former as an earnest creatrix and the latter as immoderate consumer, gourmand) is totally unfounded.

KEY WORDS: beekeeping, god, goddess, ritual.

1. Rašytiniai šaltiniai

Pirmasis deivės *Austėjos* vardą paminėjo Jonas Lasickis apie 1582 metus rašytame darbe „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“. Teigiama, jog Žemaitijoje „Yra taip pat deivių: žemės deivė Žemyna (Zemina), bičių – *Austėja* (Austheia). Ir viena, ir kita jų

įsitikinimu, skatina augimą. Kai bitės leidžia spiečių, žemaičiai tuos dievus prašo, kad tranus nuo avilių sulaikytų, kad daugiau bitelių iš kur kitur į avilius sueitų (Lasičkis, 1969, p. 21). Čia pat priduriama, kad „niekur kitur nėra švaresnio medaus ar tiek daug vaško. Todėl daugybė vaško laivais gabenama į Belgiją, Galiją ir Ispaniją“ (Lasičkis, 1969, p. 21).

Be *Austėjos*, su bitėmis ir bitininkyste dar būtų siejami to paties J. Lasicko bei V. Martinijaus (1666 m.)¹ minimas *Babilas* (Babilos) – bičių dievas, M. Strijkovskio (1582 m.) *Bubilas* (Bubilos) – medaus ir bičių dievas (BRMŠ II, p. 546) bei M. Pretorijaus (XVII a. antroji pusė) *Bičbirbis* (Biczbirbins) BRMŠ III, p. 239, 256, 260), *Birbulis* (Birbullis) arba *Bičių birbulis* (bicziu birbullis) BRMŠ III, p. 307) – taip pat bičių dievas².

Jokiuose kituose lietuviams, prūsams ar latviams priskiriamuose rašytiniuose šaltiniuose šių dievybių vardai neminimi. Randame tik žinių apie baltų žemėse klestėjusią drevinę bitininkystę: medaus, midaus ir vaško gausybę³, ritualinį jų vartojimą⁴ bei šių produktų aukojimą dievams⁵.

Istorinėse baltų žemėse išliko nemažai iš *bitės* ir *bitininkystės* kilusių *hidronimų*: up. *Bitė* Pagėgiuose, up. *Biteikis*, *Bitupis*, *Bitu-*

¹ Vilhelmas Martinijus *Babilą* galėjo paimti iš ankstesnių autorių – J. Lasickio ar M. Strijkovskio. Kita vertus, jo parašytoje giesmėje net penkios dievybės paminėtos pirmą kartą. Tai byloja, jog V. Martinijus galėjo imti medžiagą ir iš gyvosios tradicijos.

² Vienur M. Pretorijus *Bičbirbį* laiko prūsų dievu, kitur teigia, jog jis bendras nadruviams, skalviams, žemaičiams ir lietuviams (BRMŠ III, p. 239, 256).

³ Wulfstano pranešime apie kelionę per Prūsiją (apie 890–893 metus) sakoma, kad aisčių žemėje yra daug *medaus* ir žuvų; karaliai ir diduomenė geria kumelių pieną, o naturingieji ir vergai – *midų* (BRMŠ I, p. 168).

⁴ Apie ritualinį midaus vartojimą laidotuvių ir mirusiųjų minėjimo apeigose žinių randame Senojoje Livonijos kronikoje, J. Dluogošo, E. Stelos, M. Kromerio, A. Guagninio, E. S. Piccolomini ir kt. raštuose (BRMŠ I, 1996, p. 285, 504, 581, 594; BRMŠ II, p. 22, 360, 422, 473).

⁵ XVII a. šaltiniuose kelis sykius minima, jog prūsų dievaičiui Kurko (Gorcho), kuris buvo laikomas valgymo ir gėrimo globėju, aukojami visų rūšių pirmieji grūdai, pirmieji duonos kąsniai, miltų žiupsniai, medaus lašai, pieno šlakai, midus, alus ir t. t. (BRMŠ III, p. 31, 57, 252, 543).

paitis, *Bitežeris*, *Bitpelkis*, *Biotėniškis*, ež. *Bitinelis* ir t. t. (plg. latvių *Bišuezeris*) (Vanagas, 1981). Apie baltuose klestėjusią drevinę bitininkystę byloja ir išlikę *vietovardžiai* – Bitėnai, Užbičiai, Bitėniškiai, Bitkalniai, Bitmeškiai (Mažojoje Lietuvoje) (Pėteraitis, 1997, p. 80) bei *pavardės* – Bitė, Bitelė, Bitinas, Bitikis ir kt. (Butkus, 1995, p. 173–174). Bitė, medus, midus, vaškas dažni ir įvairių žanrų tautosakos tekstuose⁶, tikėjimuose, papročiuose, sapnų aiškinimuose ir t. t.

Deja, tarp baltiškų vietovardžių, vandenvardžių ar pavardžių veltui ieškotume pavadinimų, bent kiek artimesnių *Austėjai*, *Bubilui* (*Babilui*), *Bičbirbiui* (*Bičių birbuliui*). Išimtis būtų nebent augalas – *austėja* (Jasione) ir *kalninė austėja* (Jasione montana), priskiriama katilinių šeimai, auganti daugiausiai smėlingoje žemėje ir žymaus žemaičių kunigo pranciškono bei pirmojo Lietuvos floros tyrinėtojo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos⁷ XIX a. pavadinta bičių deivės vardu greičiausiai dėl penkiabriaunės vaisiaus dėžutės, kuri gal kiek primena šešiakampę bičių korio akutę (Isokas, 2001, p. 250; Snarskis, 1968, p. 417). Skirtingai nei daugelis kitų dievybių ar mitinių būtybių (Laima, Laumė, Ragana, Giltinė ir pan.), neišliko *Austėja*, *Bubilas* (*Babilas*), *Bičbirbis* (*Bičių birbulis*) ir lietuvių tautosakoje. Šie faktai leidžia manyti, jog aptariamasis dievybės vargu ar galėjo būti plačiai, t. y. didesnėje teritorijoje, paplitęs ir žinomas. Greičiau atvirkščiai – susiduriame su vietinėmis, sritinėmis (siūloma jas vadinti ir *akimirksnio*) dievybėmis, kurių ypač pagausėjo senosios religijos nuosmukio metu, t. y. apie XVI–XVII a., ir kurių fragmentiškas paminėjimas vos viename ar kitame šaltinyje neleidžia aiškiau apibrėžti šių dievybių paplitimo ribų bei funkcijų. Kita vertus, medžiagos trūkumas verčia tyrinėtojus eiti įvairių hipotezių kūrimo keliu.

⁶ Žr. LPTK III: 1. 1. 2. 9. – p. 48; 1. 1. 2. 16. – p. 48; 1. 2. 1. 16. – p. 50.

⁷ J. A. Pabrėža (1771–1849) gimė, augo, mokėsi ir kunigavo Žemaitijoje; garsėjo ne tik kaip puikus pamokslininkas, bet ir kaip geras senųjų žemaičių tradicijų, papročių, mitologijos žinovas. Tas žinias J. A. Pabrėža pritaikė ir sudarydamas lietuviškąją botanikos terminiją. Vieniems augalams. A. J. Pabrėža vardus rūpestingai surinko iš to meto žmonių, kitiems – darėsi naujadarų, greta kitų duodamas augalams ir lietuvių (žemaičių) mitologinių būtybių (be *Austėjos*, dar *Eraičinas*, *Gardunytis*, *Guboją*, *Poklius*, *Raganė*, *Ratainytė*, *Sotvaras*, *Tvertikas*, *Gabė* ir kt.) vardus (LE XXI, p. 304).

2. Etimologija

2. 1. Austėja. Bene pirmasis *Austėjos* vardo etimologiją pateikė A. Miežinskis, kildindamas ją iš žodžio *aušti* „zirzti“. Taip esą liaudies kalboje vadinama bitė (bitte) arba bitės (bittine). Jei toks žodis (bitei ar jos sukeliama garsui apibūdinti) senovės lietuviams ir buvo žinomas, tai jis, matyt, jau yra negrižtamai pamirštas, nes *Lietuvių kalbos žodyne* jis neužfiksuotas. J. Jurginis *Austėjoje* linkęs įžiūrėti veiksmažodžius *austyti* (*austyti, austo, austė* – „atidarinti duris“) arba *austi* (*austi, audžia, audė*), pridurdamas, kad abu žodžiai, žinoma, „nieko bendro su religija neturi“ (Jurginis, 1969, p. 71–72). Gaila, kad J. Jurginis nenurodė, kurias žodžio *austi* reikšmes jis turėjo omenyje.

Metais vėliau B. Savukynas pažymi, jog rašytiniuose šaltiniuose minimas *Austėjos* (*Austheia*) vardas gali būti skaitomas kaip *Aušėja* (kildinama iš veiksmažodžio *ausčioti, aušoti* „plepėti“) ir kaip *Austėja* (iš veiksmažodžio *austyti* „varstyti duris“) (Savukynas, 1970, p. 169–173).

A. J. Greimas pirmajai etimologijai nepritaria, motyvuodamas tuo, kad žodžio *plepėti* semantika neatitinka bičių prigimties: „bitės yra darbininkės, o ne pletkininkės, dar daugiau – jos mėgsta ramybę ir bitynai paprastai įrengiami toliau nuo kelių ir nuo triukšmo“ (Greimas, 1990, p. 258). Pats A. J. Greimas linkęs sieti *Austėjos* vardą su veiksmažodžiu *austi*, kurio reikšmės (pagal LKŽ) būtų: a) *austi* (gaminti audeklą), b) šen ir ten bėgioti, c) nuolat varstyti, darinti duris. Visoms šioms reikšmėms bendras semantinis branduolys – zigziginis, besikartojantis judesys, atitinkas ir medaus rinkimą, lekiojant nuo žiedo ant žiedo, ir nuolatinį grįžimą pro „duris“ į avilį ir, pagaliau, patį audimą (Greimas, 1990, p. 258), kurį, anot G. Beresnevičiaus, dar galime suprasti ir *lipdymo* prasme. Mat sakoma, esą „bitės korį audžia“ (Beresnevičius, 2001, p. 61). Šią pastabą paliudija, sutvirtina ir smulkioji tautosaka: „sėdi panaitė tamsioj seklyčioj, audžia be staklių ir be nyčių“; „neustas neverptas pasidaro šešianytis“ ir t. t.

Nepaisant tokios jau tarsi ir nusistovėjusios nuomonės dėl *Austėjos* etimologijos, vertėtų dar kartą grįžti ir prie B. Savukyno siūlymo sieti *Austėjos* vardą su veiksmažodžiu *ausčioti, aušoti* („plepėti“). Ne tik *ausčioti, aušoti*, bet ir jau minėto veiksmažodžio *austi* viena reikšmių yra „plepėti, malti liežuviu“ (LKŽ I, p. 505). Tiesa, liaudiškoje tradicijoje plepėjimas, tuščias kalbėjimas dažniausiai turi neigiamą konotaci-

ją (pati audžia, pati meta – meluoja; liežuviu apmesti ir pan.). Kita vertus, veiksmoždziai *austi*, *ausoti*, *ausčioti* gali būti suprantami kaip puikios iškalbos pavyzdžiai, juk sakoma: „Geras jo (piršlio) liežuvis ir apmetė, ir ataudė“, „Iš mažo žodžio didelę kalbą išaudžia“ (LKŽ, I, p. 506). Dar daugiau tokių pavyzdžių rasime poezijoje. Antai Mairo-nis: „Audžiau nurimęs aukso svajones aušros spinduliais“; S. Nėris: „Didžią keršto giesmę audžia jau užviltoji širdis“. Čia paminėti pa-vyždžiai galėjo atsirasti ir krikščioniškosios kultūros įtakoje. Su krikš-čionybe išplitusiose legendose ir simbolikoje *bitė*, *medus*, *avilys* yra ne tik bendruomeniškumo, organizuotumo⁸, darbštumo, bet ir iškal-bos simboliai. Pavyzdžiui, *bitė* iškalbos ženklu laikoma dėl to, kad nenuilstamai renka medų, kurio saldumas primena gerų pamokslininkų, tokių kaip šv. *Ambraziejus*⁹, šv. *Bernardas*¹⁰ ir šv. *Jonas Auksaburnis (Chrizostomas)*¹¹, kalbų saldumą (KRL, 2001, p. 52). Iš čia, regis, ir lietuviški pasakymai – „Man tie žodžiai kaip medus“, „Kalba kaip medum tepa“, „Akys protu žibėjo, žodžiai medum varvėjo“ ir t. t.

Taigi etimologiškai *Austėja* galėtų būti ne tik greitai bėgiojanti, lakstanti, lipdanti korį ir viso avilio (bičių šeimos) gyvenimą, bet ir

⁸ Vienuolių bendruomenės gyvenimas savo forma ir turiniu simboliškai asocijuojasi su aviliu: jame yra darbų pasiskirstymas, priklausomybė nuo bičių motinėlės, kuri primena vienuolyno vyresniąją, o pats medus dažnai žymi alegoriškai suvokiamą dvasinį gėrį. Avilys taip pat simbolizuoja nekaltą prasidėjimą, nes buvo galvojama, kad bitės dauginasi partenogenezės būdu. Avilys yra šv. *Ambraziejaus*, šv. *Bernardo* ir šv. *Jono Auksaburnio* atributas (KRL, 2001, p. 38).

⁹ Šv. Ambraziejus – vienas didžiųjų Vakarų Bažnyčios daktarų, gimęs 339 m. Tryre. Legendoje pasakojama, kad jo ateitis buvo išpranašauta kūdikystėje: kai jis gulėjo lopšyje, ant jo lūpų užtūpė bičių spiečius. Tai buvo garsaus iškalbingumo ženklas (KRL, 2001, p. 22).

¹⁰ Šv. Bernardas Klervietis gimė 1091 m. Burgundijoje. Už pamokslus, pasakytus antrojo kryžiaus žygio proga, 1146 m. jis nusipelnė *Doctor Mellifulus* – saldžiabalsio daktaro vardą. Vienas iš jo atributų – avilys (KRL, 2001, p. 48–49).

¹¹ Šv. Jonas Auksaburnis (Chrizostomas) – vienas iš keturių Rytų Bažnyčios daktarų gimė 347 m. Sirijos Antiochijoje. Išgarsėjo savo pamokslais, už kuriuos pelnė Chrizostomo (gr. auksinė burna) pravardę. Jo atributas – avilys.

audžianti minties, žodžių audeklą. Tai liudija ir indoeuropietiškoji žodžio *austi* gelmė. Antai armėnų kalboje veiksmažodis *austi* (audem) turi senesnę reikšmę – „rišti, siėti, megzti“.

2. 2. Bubilas (Babilas). V. Manhartas, nors ir neabejoja *Bubilo* (Bubilos) autentiškumu, pats vardas jam atrodo visai nesuprantamas, t. y. jo kilmė neaiški (LM I, p. 281–282). V. Jaskevičius bičių dievo vardą *Bubilos* kildino iš šaknies *bub-* (plg. *bubenti* „dundenti, murmėti, bambenti“), o *Babilos* – iš šaknies *bab-* (plg. *babaliuoti* „bumbuliuoti, bambėti, vebłėti“, *babaras* „plepys, barškalius“), vadinasi, abu juos laikė onomatopėjinės kilmės (Jaskiewicz, 1952, p. 76). Onomatopėjinei kilmei pritarė ir A. J. Greimas, nurodydamas, kad abu žodžiai nuo garsinio įvaizdžio (*babaliuoti, būbti*) pereina prie vizualinio (*bubinas, būgnas*) ir reiškia „storulį, didelį, storą žmogų“ (Greimas, 1990, p. 270). Tokioms sąsajoms pagrindo yra. Lietuvių kalbos veiksmažodžiai *babyti* „kulti, daužyti“, *babaliuoti* „niekus kalbėti, bambėti, vebłenti“ giminingi daiktavardžiui *babilas* „storulis“, o *bubinti* „bildinti, dundinti, mušti, smarkiai ką daryti, kultti“ – *bubinas* „būgnas, harmonikos ar vargonų storasis balsas, bosas“. Abiem atvejais žodžiai giminingi tiek darybos, tiek ir semantikos požiūriu. Tačiau pirmesnė, senesnė, vis dėlto yra veiksmažodinė forma, o daiktavardinė forma (sykiu ir reikšmė) yra antrinė, išvestinė.

2. 3. Bičbirbis. Jau pats M. Pretorijus, greta *Bičbirbio* minėdamas ir *Bičių birbulį*, aiškiai parodo šio teonimo kilmę – iš žodžių *bitė* ir *birbti*. Žodis *bitė* (lietuvių *bitė*, latvių *bite*, ir prūsų *bitte*) būdingas tik baltams (Mažiulis, 1988, p. 147; Fraenkel, 1965, p. 48). Gi kitose indoeuropiečių kalbose šis žodis galėjo išnykti ar buvo pakeistas kitu pavadinimu dėl tabu. Manyta, jog vartojant šį žodį galima prisišaukti nelaimę. Veiksmažodžio *birbti* „zirzti, bimbti, birbyne duoduoti“ reikšmę pirmasis aptarė A. Šleicheris, etimologizuodamas J. Brodovskio užrašytą *Musių birbiką*. Taigi, pasak A. Šleicherio, *birbiu, birbsiu, birbti* reiškia „zvimbti“, kai kalbama apie vabzdžius, taip pat „pūsti vamzdelį“; *birbynė* yra gerai žinomas vaikų instrumentas iš nendrės, šiaudo, medžio žievės arba plunksnos, leidžiantis birbiantį, zirziantį garsą; *birbikas, birbiks* yra „birbynės pūtikas, birbėjas“ (LM I, p. 233).

Aptarę visų su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių vardus, galime konstatuoti, jog *Austėja*, *Bubilą* (*Babilą*), *Bičbirbį* (*Bičių birbulį*) semantiškai sieja viena bendra šių teonimų darybos ištaka – bičių skleidžiamas garsas. Deja, kaip bebūtų gaila, čia išvardintos etimologijos negali detaliam apibrėžti nei šių dievų paplitimo arealo, nei sukonkretinti jų funkcijų.

3. Funkcijos, ryšys su kitomis dievybėmis

Juzefas Ignacas Kraševskis (1818–1887) bičių globėją deivę *Austėją* (*Austheja*) buvo linkęs sieti su *Aušrine* ir *Vakarine* žvaigžde, kuri tuo metu galėjo vadintis *Auszta*. Latviai, anot J. I. Kraševskio, turėjo deivę *Szwets uhsinsz*, kuri saugojo ir gynė nuo sunaikinimo bites¹² (LM I, 1995, p. 208).

Vokiečių filologas Hermanas Uzeneris (1834–1905), kuriam menkai terūpėjo lietuvių dievų ir deivių patikimumo problema, todėl nesigilindamas nei į užrašytų vardų teisingumą, nei į jų autentiškumą, teigė, esą lietuviai turėję kelis su bitininkyste susijusius dievus. Bitynu, pasak H. Uzenerio, rūpinosi *Birbulis*, *Birbius* ir kt. (?), spietimo metu garbinta *Osztėja*, o medų imant būdavo meldžiamasi *Prakorimui* (LM I, 1995, p. 426).

Pranė Dundulienė (nežinia, kuo remdamasi) teigia, kad bičių deivė *Austėja* buvo žinoma jau vėlyvajame paleolite (iki XII–VIII a. pr. Kr.) augalinio ir kitokio maisto rankiotojams bei medžiotojams, o „*Austėjai* skirta šventė buvo švenčiama rugpjūčio viduryje. Tada garbindavo žolynus, iš kurių bitės nešė medų, kopdavo patį medų, aukodavo jį deivei *Austėjai*, šventindavo žolynus, kuriems buvo priskiriama nepaprasta gydomoji ir apsaugančioji nuo blogų dvasių galia“ (Dundulienė, 1990, p. 117). Atrodo, kad kai kuriuos XIX a. pab.–XX a. pr. su bitininkyste susijusius papročius Pr. Dundulienė laisvai perpasakojo kaip deivei *Austėjai* skirtas apeigas. Deja, autorė nepateikia nė vienos

¹² Čia, matyt, turimas omenyje G. H. Stenderio mėginimas greta *Ūsinio* (la. *Usinš*) įžiūrėti ir kitą dievą – *Ūzinį*. Pirmasis būtų pavasario, šviesos bei arklių patronas, o antrasis, pasak Stenderio, – bičių dievas. P. Šmitas pagrįstai abejoja *Uzinio* autentiškumu (Šmitas, 2004, p. 68–69).

nuorodos (tai neužfiksuota ir senuosiuose šaltiniuose), todėl toks aprašas laikytinas nepatikimu.

Daugiausiai dėmesio *Austėjos* ir *Bubilo* funkcijoms bei jų tarpusavyo santykiams aptarti skyrė semiotikas Algirdas Julijus Greimas studijoje „Apie dievus ir žmones“. A. J. Greimas *Austėją* interpretuoja kaip „suidealintą bičių motiną“, „darbščią audėją ir atsakingą namų šeimininkę“, kuri atitinka „ištekėjusios, rimtos, visų gerbiamos žmonos – moters portretą“ (Greimas, 1990, p. 259, 262). O *Bubilą* (taip šią dievybę vadina A. J. Greimas) taip pat siūloma priimti kaip bičių dievą, neužmirštant jo „demoniško“ aspekto (atitinkančio trano poziciją bičių pasaulyje) – „besaikio vartotojo“, „smaguriautojo“, „viliotojo“, „iš kelio vedėjo“ ir t. t. Kitaip tariant, A. J. Greimas priešpriešina *Austėją* – kultūrinių poreikių tenkintoją *Bubilui* – prigimties poreikių tenkintojui (Greimas, 1990, p. 270–271). Tokia *Austėjos* ir *Bubilo* priešprieša vargu ar yra motyvuota. Juk šaltiniai jokios šių dievų opozicijos nemini. Atvirksčiai – ir viena, ir kita dievybė globoja spiečiančias bites, rūpinasi, kad jos dažniau spiestų ir į avilį sueitų. Tokios pat funkcijos priskiriamos ir *Bičbirbiui* (žr. sk. 4).

Marija Gimbutienė, iš esmės remdamasi vien A. J. Greimu, konstatuoja, kad *Austėja* yra ir moteris, ir bitė, rūpinasi ir bičių avilio, ir žmonių šeimos gausėjimu, globoja vaikingas moteris ir kad *Austėjai* buvo aukojama liejant į orą bei lubas (Gimbutienė, 2002, p. 38). A. J. Greimo ir M. Gimbutienės *Austėjai* priskirtos funkcijos ir aukojimo būdai kelia nemažai abejonių. Štai A. J. Greimas rėmėsi trimis papročių fragmentais, paimtais iš A. Juškos, A. Buračo bei M. Davainio-Silvestraičio etnografinių aprašymų¹³. Semantiškai visus juos sieja

¹³ A. Juškos „Svotbinėje rėdoje“ gana originalus ir niekur daugiau neužfiksuotas vestuvių paprotys: „Po marčpiečio jaunoji išeina iš užstalės ant vidurio aslos. Į ratą išėjusi, geria *midų* arba vyną ir lieja į aukštą, į lubas, o paskui eina šokti su jaunuoju. Pašokę triskart aplinkinį, pasibučiuoja ir sėdasi atpent į stalą“ (Juška, 1955, p. 343).

Aprašydamas Kupiškėnų vestuves B. Buračas mini apsėdų metu matytą paprotį: „Apsėdos. Atėjo ir pora paprašytų susiedų. Į apsėdas paprastai eina vyras su žmona, kai kada ir daugiau. Atėję pasisveikina ir sėda už stalo. Tuoj vienas kur drąsesnis pliūpt stiklą gėrimo į lubas ir sako: Kad *bitelės* geriau šokinėtų“ (TD I, p. 206).

pasikartojantis veiksmas – *gėrimo liejimas į viršų* ir visi paminėtieji pavyzdžiai (ju, beje, būtų galima išvardinti ir daugiau¹⁴) A. J. Greimo interpretuojami kaip aukos deivei *Austėjai*. Atkreiptinas dėmesys, jog aprašytieji papročiai susiję su esminiais moters gyvenimo įvykiais – vestuvėmis, gimtuvėmis, krikštynomis, ir tai toli gražu ne Austėjos, o kur kas labiau kitų dievybių – pirmiausia Perkūno, Laimos ar net Laumės – globojamos sferos. Tą patį galima pasakyti ir apie aukojimą liejant gėrimą į viršų, kuris (kaip ir kiti sakraliniai judesiai) gali būti skirtas bet kuriai dievybei. Juk pasikartojanti viršaus, oro, dangaus sferos imitacija, pasak G. Beresnevičiaus, gali būti suprantama kaip simboliškas dvasinės, kitiškos „visų dievų“ prigimties pripažinimas (Beresnevičius, 2003, p. 4). Juo labiau kad tiek pati *bitė*, tiek jos sukuriami produktai – *medus* bei vaškas – yra dieviškos prigimties ir sietini tiek su krikščioniškąja, tiek su ikikrikščioniškąja baltų, taip pat ir kitų tautų tradicija¹⁵. Antai etiologinėse lietuvių sakmėse sakoma, jog *bitė* atsiradusi iš Kristaus kraujo / Adomo parakaito lašų (LTR 4853 (20)) iš Saliamono (LTR 2795 (9)), iš pirmojo žmogaus prakaito lašų (LTR 1534 (613)). *Bitės* nevalia užmušti, nes ji savo medumi penėjo patį dievą – teigiama kitoje sakmėje (BsLP 2, p. 12). *Bitė* viintelė iš visų gyvų sutvėrimų kaip ir žmogus miršta, nes *bitėje* po mirties apsigyvena žmogaus siela (Balys, 2003, p. 25; Piškinaitė-Kazlauskienė, 1995, p. 125). *Bitės* taip pat pasitarnauja bažnyčiai nuli-pindamos iš vaško taurę ir sudėdamos į ją vagių avilin supiltas komunijas (LTR 859 (1), LTR 2435 (16), LTR 2477 (182)); darydamos vašką bažnyčių žvakėms, turėdamos auką altoriui – žvakę iš vaško, be kurios ir dangų tamsu (Piškinaitė-Kazlauskienė, 1995, p. 125).

Panašų gėrimo liejimą į viršų krikštynose yra užrašęs M. Davainis-Silvestraitis. Tas liejimas dar palydimas trumpa oracija – linkėjimu: „Vivat, ant šimto metų! O po šimto metų kapa vaikų kad teip būtų! Vivat, kad teip būtų!“ (Davainis-Silvestraitis, 1973, p. 210).

¹⁴ Pavyzdžiui, per Kalėdas į viršų liedavo likusį šlakelį vyno, sakydami „ant bičių“; keletą pupų pamėtėdavo į viršų – „kad pupos geriau augtų“ (Kudirka, 1993, p. 276) ir pan.

¹⁵ Antai Etiopijoje *bitės* ir šiandien laikomos šventais ir karališkais gyviais. Legendinio karaliaus Lalibelos vardas amharų kalba reiškia „bitės pripažįsta jo teisę karaliauti“ (Kačkutė, 2003, p. 6).

Pasakose lietuvių Dievas (Perkūnas) klėtyje laiko medaus bei vyno puodus, medaus kibirą, iš kurio žmonėms draudžiama laižyti. Latvių dainose Perkūnas šalia kitų valstietiškų darbų mėgsta užsiimti ir drevine bitininkyste:

Perkūnėlis darė dreve
Liaunų pušų šilelyje:
Smilgų geinys, vario kaplys,
Sidabrėlio lenkena.

Ld 23743

Iš dangaus (iš Dievo, Perkūno dvaro, buveinės į žemę (ant augalų ir lapų) krinta *medaus rasa* – taip vadinami saldūs syvai, lipčius (LKŽ II, p. 993). Pasak S. Daukanto, medaus rasa ant medžių stiebų ir lapų atsiranda „nuo kaitrotų ir žaibuotų dienų“. Taigi vėl Perkūno (Dievo) ženklas¹⁶. Čia paminėta medaus rasa turi akivaizdžių sąsajų su *mana* – „duona iš dangaus“, kurią rasai iškritus, kiekvieną rytą rasdavo po Sinajaus dykumą keturisdešimt metų klajoję izraelitai (KRL, 2001, 166), tai pat su nektaru ir ambrozija – nemirtingųjų Olimpo dievų maistu (ME I, 46). Pagaliau ir *Pažadėtoji žemė*, kurią Dievas paskyrė Abraomui ir jo palikuonims apibūdinamas kaip kraštas „tekantis pienu ir medumi. Krikščionių Pažadėtoji žemė – *Dangus* apibūdinamas tais pačiais žodžiais. Iš čia, greičiausiai, radosi ir prieštaringi sapnų, kuriuose regimos *bitės*, *medus* ar *avilys*, aiškinimai. Antai *avilį* sapnuoti – didelis pelnas; *bites*, *nešančias medų* – geros viltys, laimė neaplenks; *medų valgyti* – meilė ir sveikata ir t. t. O štai tuščias avilys – nuostoliai, nesėkmės; *išlekiantis spiečius* – nuostoliai; palietas medus – nelaimė ir t. t. (SLS, 1999, p. 30, 43, 223).

Išvardinti pavyzdžiai nesunkiai paaiškina ir kitus, bendrus lietuviams ir latviams tikėjimus, kuriuose vėl apsisipindi dangaus Dievo (Perkūno) ir bičių ryšys. Antai norint apsisaugoti nuo Perkūno naudojamas vaškas arba koriai¹⁷. Pavyzdžiui, perkūnijos metu langai

¹⁶ Augalams, ypač javams ir sodams, riešutynams amalas, t. y. žaibas be griaustinio, yra pavojingas – mažėja derlingumas, gi bitėms atvirkščiai – tikimasi, jog jos sunėš daug medaus (žr. Vaitkevičienė, 2001, p. 81–83).

¹⁷ Taip pat kiti kaip nors su Perkūnu susilietę daiktai – Perkūno trenkto medžio atplaiša, Joninių laužo nuodėgulyš ir pan.

užtiesiami vaško drobe, nes „per baltą vaškuotą drobę joks velnias neįlenda“ (Balys, 1998, p. 68), o latviai perkūnijos metu į ugnį meta bičių korius, kad debesys nūsikutų (LTT 23472). Pagaliau tiesiog sakoma, kad bitės (taip pat ir skruzdėlės) yra Dievo sutvėrimai, užtat avilin (ir skruzdėlynan) griausmas niekada nekerta arba „ten, kur bitės, ten Perkūnas nedauš niekada“ (Petrauskas, Vidugiris, 1985, p. 177).

V. Tumėnas įžvelgia ir kitų baltų dievybių – Laimos bei Laumės – ryšį su bitėmis, o sykiu ir su Austėja, atkreipdamas dėmesį į visoms paminėtoms dievybėms bendrą audėjos kvalifikaciją bei sinonimišką *Laumės šluotos, amalo, biciakrėslio* ir *bičių vainiko* vartojimą¹⁸ (Tumėnas, 2001, p. 10; Lyberis, 1980, p. 17).

Apibendrinant šį skyrių galima konstatuoti, jog *liejimas į viršų* prilygintinas su kitais vertikaliai aukštyn atliekamais ritualiniais veiksmais – *supimusi, pasišokėjimu, pakilnojimu* ir t. t., kurie populiarūs įvairiose kalendorinėse ir šeimos šventėse. Visais atvejais tiesiog linkima gero derliaus, gero prieaugio, šeimos pagausėjimo ir pan. per dangaus Dievą (Perkūną) ar kitus dievus, kurie reziduoja aukštai, ant kalno, debesyse, danguje.

4. Apeigos

Vieninteliai apeigų, skirtų bičių dievams *Bičbirbiui, Bubilui*, periteikėjai yra M. Pretorijus ir M. Strijkovskis (šių apeigų relikto dar aptinkame ir XIX a. pabaigos–XX a. pradžios etnografiniuose aprašymuose). Išskirtinos *avilio šventinimo, spiečiaus leidimo į avilį* ir *bičių (spiečių) gausinimo* apeigos.

4. 1. Avilio šventinimas. M. Pretorijaus teigimu, „bitininkas, gavęs spiečių, pirmiausia pašventina avilį: įneša jį į trobą, prisipila pašventintą kaušeljį, pasideda pirmojo medaus, imto per liepų žydėjimą, ir atsisėda, pasideda ant avilio pyrago ir žirnių, virtų su medumi, ir ima melstis, paveda Dievui savo bites, kad teiktųsi jas saugoti, laiminti ir gausinti <...>. Po maldos ir įprastinių apeigų jis geria ne iki dugno, paima pirštais truputį medaus ir įleidžia į alų, pamaišo, patepa avilį ir

¹⁸ Manoma, kad *amalas* atsiranda ten, kur susimeta spiečiančios bitės, todėl jis vadinamas biciakrėsliu. Tas pats biciakrėsliis gelbsti ir stabdant spiečiančias bites: „Su amalais reik ištrinti aulį, kad bitys stovėtų“ (LKŽ' I, p. 95)

landą, ima ramunėlių ir saulašarių ir gerai išrūko jomis avilį žiūrėdamas, kad dūmai eitų į vidų. Rūkydamas kalba: „Kaip gausiai ir tirštai eina į avilį dūmai, taip gausiai ir dosniai tegul tarpsta mano avily bitės ir medus“. Tada jis geria dar kartą. Gėrimą ir rūkymą kartoja tris kartus. Paskui triskart valgo žirnių ir sulig kiekvienu kąsniu pučia į avilį ir *birbia kaip bitė*, paskui dėkoja Dievui ir geria atlikdamas jau keliskart aprašytas apeigas“ (BRMS III, p. 307). Atkreiptinas dėmesys į apeigos atlikėjo ritualinį veiksma – birbimą. Šitai greičiausiai imituojamas pats bičių dievas *Bičbirbis*. Kita būtina apeigos sąlyga (M. Pretorijaus teigimu) – avilio pašventinimo apeigas šeimininkas turi atlikti vienas pats, nebent jam padėtų suaugęs sūnus, kuriam jau gali būti leidžiama eiti prie bičių¹⁹. Pats šeimininkas turi išsikepti ir šventinimui skirtą pyragą, kurio niekam be apeigos atlikėjo ir jo sūnaus nevalia atsikąsti, todėl pyrago likučiai užkasami po aviliu (plg. kitose apeigose aiškiai nurodomą dalyvių amžių, lytį ir pan.).

4. 2. Spiečiaus leidimas į avilį. Skirtingai nei avilio pašventinimo apeigose, čia jau dalyvauja visi namiškiai, nors apeigai ir toliau vadovauja pats šeimininkas: „Leisdami spiečių į avilį, ima burnon saulašarę ir pučia kvapą²⁰ į avilin varomą motinėlę sakydami: „Būkit vaisingos ir dauginkitės, ir pripildykite avilį ir sodą“. Šitai padaręs, sustato namiškius prie avilio ir spiečiaus, paima savo kaušelių, o jei turi pašventinti keletą spiečių, tai keletą kaušelių, kiekvienam po vieną, ir geria iš kiekvieno triskart po tris, t. y. devynis kartus, kol išgeria iki dugno ir sulig kiekvienu gurkštelėjimu *subirbia kaip bitė*²¹. Tada užbaigia apeigas malda ir pradeda su savo šeimyna linksintis. Jei labai turtingas ir suleido daug spiečių, tai alaus gerti duoda iki einant gulti“

¹⁹ Ir gerokai vėlesniais laikais, ir šiandien bitininkai nemėgsta, kad einant prie bičių (leidžiant spiečių, imant medų ir pan.) dalyvautų pašaliniai asmenys, nes tai erzina bites. Paprastai bitininkauti pradėdavo ne jaunesni kaip 30–40 metų vyrai, rečiau – moterys (Piškinaitė, 1979, p. 68).

²⁰ Panašus tikėjimas (atsiradęs, matyt, jau krikščionybės įtakoje) užrašytas ir vėlesniais laikais. Teigiama, kad bites spiesti gali paskatinti ir nuodėmes išpažinusio žmogaus kvapas – priėjus išpažinties ir priėmus komunią reikia papūsti bitėms pro laktą (Piškinaitė-Kazlauskienė, 1995, p. 129).

²¹ Panašiai elgiamasi ir per Užgavėnes, kai bičių spiečių imituojantys vaikai, vežiojami vežime (rogėse), „bimbia, ūžia: ū-ū-ū“ (Balys, 1993, p. 75).

(BRMŠ III, p. 307). Visų namiškių dalyvavimas, gurkštelėjimas tris-kart po tris (devynis) kartus alaus, apeiginis tekstas – viskas simboliškai orientuota į gausinimą, t. y. į bičių dauginimąsi. Šia prasme semantiškai artimą informaciją, kaip jau minėta, randame ir M. Strijkovskio bei J. Lasickio raštuose.

4. 3. Bičių (spiečių) gausinimas. M. Strijkovskio kronikoje sakoma, jog „tą (Bubilą – R. B.) garbindavo užpečkyje tupėdami, o jų žynys laikydavo rankoj didelį naują gorčių, pilną medaus ir, sukalbėjęs reikiamas maldas, su didžiu riksmu trenkdavo jį į pečių, jog net šukės išlakstydavo, prašydamas dievą Bubilą, kad bitės gausiai spiestų“ (BRMŠ II, p. 546). Įdomu, jog dėl tos pačios priežasties – linkint vaikų gausumo – indai daužomi ir įvairių šeimos švenčių metu. Antai daugelyje XIX a. pab.–XX a. pr. vestuvių aprašų aptinkame paprotį daužyti įvairius indus (molinius puodus, lėkštes, vėliau ir stiklines). Minėti indai daužomi pačiais įvairiausiais (svarbiausiais) vestuvių momentais: per mergvakarį, sužadėtuves, jaunojo sutiktuves, vainiko nuėmimą, per rinkliavą jaunuosios naudai, jai išvykstant į vyro pusę, prieš išvykstant į vyro pusę, išvykstant į vyro pusę, sutinkant jaunuosius vyro namuose, baigiantis vestuvėms. XIX a. pab.–XX a. pr. vestuvių aprašuose paaiškinama ir tokio papročio reikšmė: 1) kad sektųsi, nes šukių giminė padidėja; 2) tai požymis, kad suderėjusieji nebesuskys; 3) šukės laimę neša; 4) į kelias šukes subyrės, tiek bus vaikų. Pirmiausia, kaip regime, tiesiog linkima vaikų. Indas čia, laikantis žinomo mitinio mąstymo principo „pars pro toto“, t. y. dalis atstoja visumą, matyt, tapatinamas su moterimi, o šukės su vaikais (Balsys, 2002, p. 2–7). Indų daužymą galime prilyginti ir kitiems tokios pat ar panašios semantikos sakraliniams veiksams. Pavyzdžiui, grūdų kūlimo imitavimas, sūrio kaporėjimas vestuvių papročiuose ir t. t. simbolizuoja tą patį vaisingumą, visa ko gausinimą.

M. Strijkovskio minimai apeigai semantiškai artimas maginis veiksmas, užrašytas XIX a. Širvintų apylinkėse: „inkilą įkėlęs žmogus pirmąją Velykų dieną per Prisikėlimo mišias į kambario kertę mesdavo smulkių skiedrelių, kurios turėjusios prišaukti į inkilą bičių“. Šitaip vėl imituojamas pats bičių spiečius, t. y. rezultato siekiama atliekant panašų į pageidaujamąjį veiksmą.

Įsigalėjus krikščionybei, su bitininkyste susiję maginiai religiniai veiksmai skiriami krikščioniškajam Dievui. Antai bitėms gausinti, spiečiui prišaukti skirta apeiga, kurios metu šeimininkas, eidamas aplink darželį su laumšluoste, turi kalbėti tokią maldele: „Bitelės, ateikit į mano darželį! Čion su žiedeliais, bitinėli, eikš į mano darželaitį. Čion angelų lovaitės, minkšti patalėliai, pailsėste. Amen, amen, amen, amen, amen, amen, amen, amen. Pondieве, žegnok mano darželaitį“ (LT V, p. 907). Dievo veiksmų imitacija reikėtų laikyti ir kitą XIX a. užrašytą apeigą, atliekamą dviejų bičiulių, anksti pavasarį sėjant pupas. Šeimininkas su svečiu (bičiuliu), eidami aplink gryčią, kar-toja Dievo ir bitininko dialogą: „Svečias: „Kas čia eina?“ Šeiminin-kas: „ponas Dievas!“ Svečias: „Ką jis neša?“ Šeimininkas: „Geras dienas!“ (Elisonas, 1932, p. 21).

Visos paminėtos apeigos turi bendrumų – imituojamas bičių (bičių dievo) skleidžiamas garsas, su bitėmis susiję, seniesiems bičių die-vams ar krikščioniškajam Dievui priskirtini (su juo susilietę) daiktai (laumės šluota, vaškas, vaško žvakė, tam tikri žolynai, šventinti smil-kaikai, kodylas, velykinis vanduo, šv. Agotos duona, šventinta kreida ir t. t.)

Išvados

1. Visų su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių (*Austėjos, Babilo* (Babilo), *Bičbirbio* (Bičių birbulio)) vardai laikytini onoma-topėjinės kilmės.
2. Skirtinguose regionuose ir skirtingu laiku užfiksuotų su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių *Austėjos, Babilo* (Babilo), *Bičbirbio* (Bičių birbulio) funkcijos didžia dalimi sutampa – rūpinimasis bičių spietimu, spiečių suleidimu į avilius, medaus gausa. Tokiame kontekste *Austėjos* ir *Babilo* (Babilo) opozicija (darbščios kūrėjos ir besaikio vartotojo, smaguriautojo) laikytina visiškai nepagrįsta.
3. Skirtingu laiku ir skirtingų autorių perteikta informacija leidžia *Austėją, Babilą* (Babilą) ir *Bičbirbį* (Bičių birbulį) laikyti sritinėmis (regioninėmis) dievybėmis, atsiradusiomis senosios religijos (sykiu ir panteono) nuosmukio metu. Šią išvadą patvirtina ir tai, jog su bitėmis ir bitininkyste susijusių dievybių

Austėjos, *Bubilo* (Babilo), *Bičbirbio* (Bičių birbulio) vardai neminimi tautosakoje, neužfiksuoti toponimikoje, hidronimikoje, antroponimikoje ir pan.

4. XVI–XX a. pirmosios pusės lietuvių (iš dalies ir latvių) tradicijų, tautosakinės, kalbinės ir mitologinės ir kt. medžiagos analizė patvirtina semantinę bitininkystės (bičių, medaus, midaus, vaško) sąryšį su kitais baltų dievais ir deivėmis – *Laima*, *Laume* ir ypač *Perkūnu* – bei krikščioniškuoju *Dievu*.
5. XVI a. pab.–XVII a. autorių aprašytų apeigų, skirtų *Bubilo* ir *Bičbirbio* garbei, pėdsakų išliko ir XIX a. pab.–XX a. pr. žemdirbiško kalendoriaus šventėse. Tik senuosius bičių dievus čia pakeitė krikščioniškasis Dievas.

Gauta 2004 01 20

Spausdinti rekomendavo: doc. dr. A. Žalys, prof. dr. R. Sliužinskas

Literatūra

- Balys J. (1993). *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius.
- Balys J. (1998). Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose. *Raštai. T. I*. Vilnius: LLTI.
- Balys J. (2003). *Raštai. T. IV*. Vilnius.
- Balsys R. (2002). Tradiciniai vestuvių papročiai ir senovės lietuvių dievas Perkūnas. *Moteris ir tradicijos' 2002. Moksl. konf. medžiaga*. Klaipėda, p. 2–7.
- Beresnevičius G. (2003). Dieviškosios hierofanijos ir aukojimas visiems dievams. *Šiaurės Atėnai, Nr. 46(680)*.
- Beresnevičius G. (2001). *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Aidai.
- Butkus A. (1995). *Lietuvių pravardės*. Kaunas.
- Davainis-Silvestraitis M. (1973). *Pasakos, sakmės, oracijos*. Vilnius.
- Dulaitienė-Glemžaitė E. (1958). *Kupiškėnų senovė*. Vilnius.
- Dundulicnė Pr. (1990). *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius.
- Elisonas J. (1932). Mūsų krašto fauna lietuvių tautosakoje. *Mūsų tautosaka. T. 5*, p. 21–24. Kaunas.
- Fraenkel E. (1965). *Litauisches etymologisches Wörterbuch. Bd. I*. Heidelberg.
- Isokas G. (2001). *Enciklopedinė miško knyga*. Vilnius.
- Jaskiewicz W. C. (1952). A Study in Lithuanian Mythology; Juan Łasicki's Samogitian Gods. *Studi Baltici. T. 1(9)*, p. 65–106.
- Juška A. (1955). *Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos. T. I*. Vilnius.
- Gimbūtienė M. (2002). *Baltų mitologija. Senovės lietuvių deivės ir dievai*. Vilnius.
- Greimas A. J. (1990). *Tautos atminties beiškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius – Chicago.
- Kačkutė E. (2003). Kelionė į tikėjimo ir beviltiškumo šalį. *Šiaurės Atėnai, Nr. 38 (672)*.
- Kudirka J. (1993). *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius.
- Lasickis J. (1969). *Apie žemaičių dievus...* Vilnius.

- Laurinkienė N. (1990). *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius.
- Lyberis A. (1980). *Sinonimų žodynas*. Vilnius.
- Mažiulis V. (1988). *Prūsų kalbos etimologijos žodynas. T. I*. Vilnius.
- Pėteraitis V. (1997). *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius.
- Petrauskas J., Vidugiris A. (1985). *Lazūnų žarmės žodynas*. Vilnius.
- Piškinaitė L. (1979). Senoji ir dabartinė Aukštadvario apylinkių bitininkystė. *Kraštotyra. T. IX*. Vilnius.
- Piškinaitė-Kazlauskienė L. (1995). *Bitininkystė Lietuvoje (XVI a.–XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius.
- Snarskis P. (1968). *Vadovas Lietuvos augalams pažinti*. Vilnius.
- Sabalaiuskas A. (1994). *Iš kur jie?* Vilnius.
- Savukynas B. (1970). Dievai ir jų vardai. *Kultūros barai, Nr. 6*.
- Šmitas P. (2004). *Latvių mitologija*. Vilnius.
- Tumėnas V. (2001). Juostos ir audimo simbolika lietuvių ir indų mitologinėse tradicijose. *Šiaurės Atėnai, Nr. 30 (568)*, p. 10–11.
- Vaitkevičienė D. (2001). *Ugnies metaforos. Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: LLTI.
- Vanagas A. (1981). *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius.

Santrumpos

- BRMŠ I – III (1996–2003). *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Vilnius.
- KRL – (2001). *Krikščionybė: realijos ir legendos*. Vilnius.
- LE – (1953). *Lietuvių enciklopedija. T. I–XXXVII*. Boston.
- LM – (1995–1997). *Lietuvių mitologija. T. I–II*. Vilnius.
- LKŽ – (1941–2002). *Lietuvių kalbos žodynas. T. I–XX*. Vilnius.
- LKŽ¹ – (1941). *Lietuvių kalbos žodynas. T. I*. Vilnius.
- LPTK – (1999–2002). *Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. T. I–III*. Vilnius.
- LT V – (1962–1968). *Lietuvių tautosaka. T. I–V*. Vilnius.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- SLS – (1999). *Senasis lietuvių sėpnininkas*. Panevėžys.
- TD I – III (1935–1937). *Tautosakos darbai*. Kaunas.

ON THE ORIGIN AND FUNCTIONS OF *AUSTĒJA*, *BUBILAS* AND *BIČBIRBIS*

Rimantas Balsys

Summary

The aim of the article is to discuss the origin, nature of functions and regional dependence of the deities *Austēja*, *Bubilas* and *Bičbirbas* associated with beekeeping and bees as well as the rituals dedicated to them and their possible relationship with the gods and goddesses of other Indo-European groups and Christian tradition.

Jan Lasicki first mentioned the goddess *Austēja* in the work "On the Gods of the Samogitians, other Sarmatians and false Christians" around 1582. It is stated that in Samogitia (modern Žemaitija) "There are also goddesses: the earth goddess *Žemyna* and [the goddess of the] bees *Austēja* ("Austheia" in the original). According to their belief both the one and the other stimulate growth. When the bees swarm, the Samogitians ask these gods to keep the drones from the hives so that more bees from elsewhere would throng to the hives."

Besides *Austēja*, *Babilas*, the god of the bees mentioned by the same Lasickas and W. Martinius; *Bubilas*, the god of honey and bees cited by M. Strykowski and *Bičbirbis*, *Birbulis* or *Bičių birbulis*, also a god of the bees mentioned by M. Pretorius, are also to be associated with bees and apiculture.

The names of these deities are mentioned in no other written sources meant to be read by Lithuanians, Prussians or Latvians. We only find information on wild beekeeping which was so widely practiced in the lands of the Balts: the plentitude of honey, mead and wax; their ritual use and the sacrifice of these products to the gods.

A number of proper names for bodies of water originating from bees and beekeeping were conserved in the historical lands of the Balts. Place names and surnames which have survived also witness to the wild honey industry among the Balts. The bee, honey and mead are mentioned often as well in various kinds of folklore texts, beliefs, traditions, dream interpretations and so on.

Unfortunately we would look in vain for names even somewhat close to *Austēja*, *Bubilas* or *Bičbirbis* among Baltic toponyms, hydronyms and surnames. A single exception might be the plant, *austēja* or *kalninē austēja*, classified as 'belonging to the *Campanula* family, found mostly in sandy ground and named in honor of the goddess of the bees by the famous Žemaitijan Franciscan priest and first Lithuanian botanical investigator Pabrėža XIX most likely because of the five-sided fruit capsule, which can give the impression somewhat of the hexagonal shape of a section of honeycomb. Unlike many other deities and beings, *Austēja*, *Bublias* and *Bičbirbis* haven't left traces of themselves in the folklore of the Lithuanians or Latvians. These facts lead one to believe that these deities were probably not widely known, i.e. they weren't spread over a wider territory. Most likely we have stumbled upon local or regional (the suggestion has been made to call them *momentary* as well) deities which became especially prolific in the period of the decline of the old religion, i.e. from around the 16th to the 17th centuries, and whose fragmentary citation in perhaps just one or two sources doesn't allow for a clearer definition of the distribution and functions of these deities. The other side of this is that the lack of material also forces investigators to follow the path of creating various hypotheses.

Analysis of Lithuanian (and partially Latvian) traditions, folklore, linguistic, mythological and other materials from the 16th to the first half of the 20th centuries confirmed the connection of apiculture (bees, honey, mead) with many of the deities of the Balts: Laima, Laume and especially Perkūnas.

At separate times in different regions the functions ascribed to the deities associated with apiculture – *Austēja*, *Bubilas* and *Bičbirbis* – for the most part coincide: tending to the swarming of bees, the swarms' inhabitation of hives, the plentitude of honey. In this context the opposition of *Austēja* to *Bubilas* (with the former as an earnest creatrix and the latter as immoderate consumer, gourmand) is totally unfounded.

Based on the information provided by various authors at various times, *Austēja*, *Bubilas* and *Bičbirbis* can be considered regional deities who arose during the period of the decline of the old religion (and pantheon) in the 16th and 17th centuries.